

VƏLİ BAXŞƏLİYEV

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA Naxçıvan Bölməsi Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutu

velibahshaliyev@mail.ru

Azərbaycan

AZƏRBAYCANIN NEOLİT MƏDƏNİYYƏTİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Cənubi Qafqaz, Azərbaycan, Naxçıvan, Neolit dövrü, Dalmatpə mədəniyyəti, basma naxışlı keramika

XXI əsrin əvvəlində Azərbaycanda aparılan arxeoloji araşdırmalar nəticəsində Son Neolit və Eneolit dövrünə aid xeyli yeni tapıntılar əldə edilmişdir (1, s. 20; 7, c. 108-121). I Kültəpə (11, s. 26-41), Molla Nağı Təpəsi (16, c. 40-50), Göytəpə (30, p. 279-294), Kamiltəpə (5, s. 335-341), Mentəş Təpə (28, p. 1-190), İsmayıl-bəytəpə (2, s. 74-82), Nahçıvantəpə (3, s. 4-30) və digər yaşayış yerlərində (28, p. 1-190) aparılan araşdırmalar zamanı əldə edilən tapıntılar Azərbaycanın Neolit və Eneolit dövrü mədəniyyətlərinin müxtəlif mərhələlərini öyrənməyə imkan verir. Azərbaycanın Neolit dövrü mədəniyyətləri başlıca olaraq e.ə. VII-VI minilliklərə aid edilmişdir (11, c. 32). Azərbaycanın şimalında Gəncə və Qazax bölgələrində yayılan, qum qarışıq keramikanın çoxluq təşkil etdiyi Neolit dövrü mədəniyyəti Şomutəpə mədəniyyəti (4, s. 32-38), Azərbaycanın cənubunda Naxçıvanda meydana çıxan, Kür və Araz çayları arasında, Mil-Muğan çöllərində yayılan saman qarışıq keramikanın çoxluq təşkil etdiyi Neolit mədəniyyəti isə Kültəpə mədəniyyəti (4, s. 38-58). E.ə. VI minilliyin birinci yarısına aid edilən Şomutəpə mədəniyyəti Gürcüstan və Ermənistanın da bir hissəsini əhatə etdiyindən bu mədəniyyət qafqazşünas arxeoloqlar tərəfindən Şomu-Şulaveri (18, c. 97; 28, p. 2), Şulaveri-Şomutəpə (28, p. 85), Arataşen-Şulaveri-Şomutəpə (27, p. 11) kimi adlarla da təqdim edilmişdir. Naxçıvanda, I Kültəpədə aparılan araşdırmalar bu yaşayış yerinin Cənubi Qafqazın ən qədim Neolit abidəsi olduğunu göstərmişdir. I Kültəpənin alt qatlarından götürülən kömür nü-

munəsinin C 14 analizi e.ə. 6372-5200 illəri göstərmişdir (11, c. 32).

Kültəpə yaşayış yeri üçün dairəvi formalı evlər xarakterikdir (Şəkil 1). I Kültəpədə aşkar olunan arxeoloji materialların əksəriyyəti keramika məmulatından ibarətdir. Keramika başlıca olaraq narın saman qarışığı olan gildən hazırlanaraq qırmızı rəngin müxtəlif tonlarında bişirilmişdir. Keramika nümunələrinin kəsiyində bəzə qara rəngli təbəqə izlənməkdədir. Əksəriyyəti anqoblanan və cilalanan keramika nümunələri küpə, çölmək, banka və kasa tipli qabların parçalarından ibarətdir. I Kültəpə keramikasının yaxın bənzərləri Şomutəpə (7, c. 369-384), Molla Nağıtəpəsi (16, c. 40-50), Göytəpə (14, c. 26-30), Hacı Firuz (31) və digər abidələrdən məlumdur.

Şəkil 1. I Kültəpə yaşayış yerindəki dairəvi formalı ev

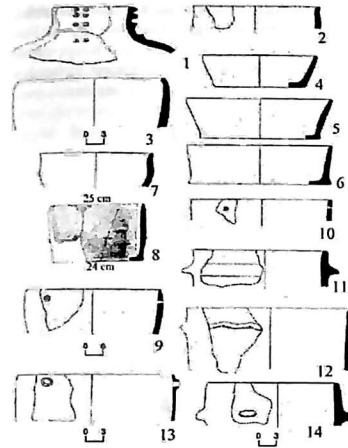
I Kültəpə yaşayış yerindən götürülmüş karbon nümunələrinin analizinin nəticələri

	Sampl ID	Sample	Radiocarbon Age (BP)	$\delta^{13}C$ (‰)	Date BC (95,4%)
1	Kultepce -F149 E294	LTL16900A	7361 ± 55	-27.9 ± 0.6	6372-6084BC
2	Kultepce14-C034	LTL15113A	7099 ± 50	-21.1 ± 0.6	6070-5880BC
3	Kultepce14-C032	LTL15114A	7065 ± 50	-19.9 ± 0.5	6040-5840BC
4	Kultepce14-D004	LTL14936A	7042 ± 45	-22.8 ± 0.6	6014-5836 BC
5	Kultepce-2013-B-006	LTL14890A	6926 ± 45	-18.6 ± 0.2	5903-5720 BC
6	Kultepce-2013-B-035	LTL14889A	6374 ± 50	-24.4 ± 0.4	5473-5293 BC
7	Kultepce14-A057	LTL14939A	6420 ± 45	-25.5 ± 0.3	5475-5320 BC
8	Kultepce14-A072	LTL14940A	6355 ± 45	-23.9 ± 0.6	5468-5399 BC
9	Kultepce13 AO12	LTL14035A	6462 ± 45	-26.6 ± 0.5	5490-5320 BC
10	Kultepce14-C021	LTL14937A	6548 ± 45	-19.6 ± 0.5	5616-5466 BC
11	Kultepce14-P1.002	LTL14935A	6477 ± 45	-21.3 ± 0.6	5520-5341 BC

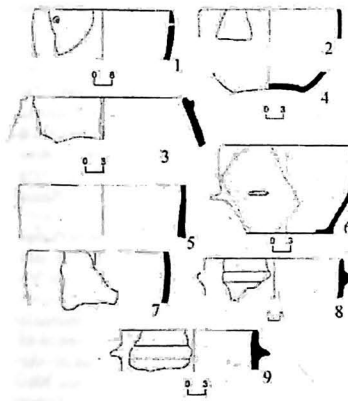
Küpelər bir neçə nümunə ilə təmsil olunub. Onlar silindrik boğazlı olub ağır kənarları xaricə qatılmışdır. Küpelərdən birinin boğazı məmcişikillil ornamentlə naxışlanmışdır (Şəkil 2, 1). Bu tip ornamentlə naxışlanmış keramika Qadaşirili qora (26, fig.7), İmiris qora (23, abb. 40, 13) və Şomutəpədən (7, таблица 209, 5/526) məlumdur.

Kasa tipli qabların olduqca müxtəlif formaları vardır. Onların bəzisi qabarıq gövdəli olub, ağır kənarları xaricə qatılmışdır (Şəkil 2, 2). Digərlərinin isə ağır kənarları içəriyə qatılmışdır (Şəkil 2, 3; Şəkil 3, 7). Bu tip kasalar Hacı Firuz (31, fig. 83,O) və Şomutəpədən (7, таблица 205, 4/548) məlumdur. Üçüncü tip kasalar konusvari formaya malik olub ağır kənarları dəyirniləşdirilmişdir (Şəkil 2, 4-6). Bu tip kasaların müxtəlif tipləri Hacı Firuzdan (31, fig. 75, b, p, q) məlumdur. Bu tip kasa, yaxud

tabaqların qədim nümunələri Tel əs Savan yaşayış yerindən məlumdur (29, p.133, fig. 91). Yaxın Şərq ölkələrindəki abidələrdə həmçinin bu tip kasaların boyalı nümunələri də vardır. Bu tip kasalar Arpaçıya, Yunus və Tel Xalafdan (29, p.133, fig. 93) məlumdur. Araşdırmalar göstərir ki, bu tip kasalar Naxçıvan ərazisində uzun müddət ərzində istifadə olunmuşdur. Bu tip kasalar Naxçıvanda Erkən, Orta və Son Neolit abidələrindən məlumdur (10, p. 5, 14). Silindrik formalı kasalar da (Şəkil 2, 7; Şəkil 3, 5) Yaxın Şərq nümunələri ilə bənzərdir. Bu tip kasalar Hacı Firuz yaşayış yerindən məlumdur.

Şəkil 2. I Kültəpənin Neolit dövrü keramikası

Şəkil 3. I Kültəpənin sadə və rəlyef ornamentli keramikası

Keramika məmulatı təsadüfən banka tipliləri və qazan tipliləri çoxluq aşkilidir (Şəkil 1, 8). Keramika nümunələrinin bəzisinin ağzının kənarında kiçik dairəvi dəşik açılmışdır (Şəkil 2, 9-10). Bu tip keramika həmçinin O.Həbibullayevlə tədqiqatları zamanı I kültəpənin "1a" və "1b" təbəqələrindən məlumdur (6, c. 59). Onlar formaca Hacı Firuzdan aşkar olunan nümunələrlə bənzərdirlər (31, fig. 74, f, g). Belə keramika nümunələri Xatunax yaşayış yerindən də məlumdur (22, fig. 9-3, 1, 4, 6). I Kültəpə keramikasının bəzi nümunələri rəlyef kəmərlə əhatə olunmuşdur (Şəkil 2, 11-12). Qeyd etmək istəyirik ki, rəlyef kəmərlə əhatələnmiş keramika Cənubi Qafqaz abidələrində çox az rastlanır. Lakin Dağreuli qora keramikasında ilınsəkilli rəlyef ornamentə rast gəlinmişdir (23, abb. 19, 15). Keramika nümunələrinin birinin silindrik şəkilli lüləyi vardır (Şəkil 2, 13). Bu tip lüləkəkilli çıxıntılar da Cənubi Qafqaz keramikasında az rastlanır. Lakin bu tip bu tip lüləklər Yaxın Şərq abidələrindən, xüsusilə Fiala (29, p.133, fig. 78) və Mersindən (29, p.129, fig. 74) məlumdur.

Bəzi keramika nümunələrinin qulaqcıqşəkilli rəlyef ornamentləri vardır (Şəkil 2, 14). Məlum olduğu kimi bu tip ornament Cənubi Qafqaz abidələrində geniş yayılmışdır. Onlar Şomutəpə (7, c. 56, таблица 209 n 210;), Xatunax (22, fig. 9-2, 5-11) Göytəpə və Aruxoldan (25, fig. 9, 1-2) məlumdur.

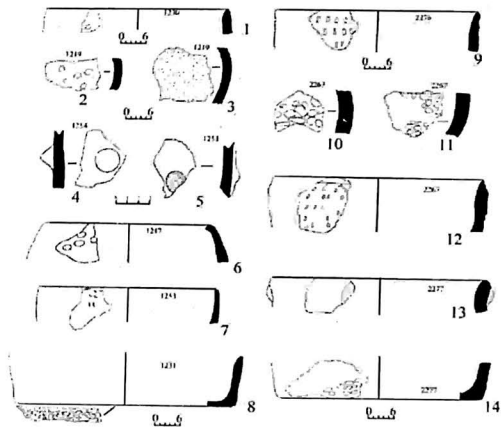
Qazan tipli qablar qabarıq gövdəlidir (Şəkil 3, 1-3,). Onların bəzisinin ağzının kənarında yuvarlaq dəşiyi, bəzilərində isə qulaqcıqşəkilli çıxıntı var.

Aşkar olunan keramika nümunələri göstərir ki, qablar başlıca olaraq bir qədər xaricə çıxıntılı yastı oturacağı malik olmuşdur. Bəzi qabların oturacağı olduqca kobud hazırlanmışdır. Oturacaqlar Cənubi Qafqazın, o cümlədən Azərbaycanın Neolit qablarının oturacağı ilə bənzərdir. Bu tip oturacağı qablar I Kültəpənin "1a" təbəqəsindən (6, tablo 20, 1-4), Şomutəpədən (18, Рис. 10; 7, таблица 211-216), Molla Nağıtəpəsindən (16, таблица VI, 3-6) və digər yaşayış yerlərindən məlumdur. Bəzi qabların oturacağı içə doğru batırdır (Şəkil 3, 4). Bu tip qablar Hacı Firuzdan məlumdur (31, fig.91, n).

I Kültəpə keramikasının Cənubi Qafqaz n, o cümlədən Azərbaycanın Neolit abidələrindən

aşkar olunan keramika ilə müəyyən qədər bənzər olmasına baxmayaraq I Kültürdə keramika nümunələri formaca özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Fikrimizə görə bu, bir tərəfdən Kültürə keramikasının müstəqil və yerli in-

kişafı ilə, digər tərəfdən isə Kültürə keramikasının arxaiikliyi ilə bağlı olmuşdur. Çünki Kültürə keramikası c.ə. VII minilliyin ikinci yarısına aid olduğu halda, digər abidələrin keramikası c.ə. VI minilliyin əvvəlləri ilə tarixlərin.

Şəkil 4. Naxçıvantəpənin basma və qabartma naxışlı keramikası

I Kültürdə və Cənubi Qafqazın, o cümlədən Azərbaycanın digər yaşayış yerlərində keramikasız Neolit dövrü aşkar edilmədiyindən bu bölgənin Neolit dövrü mədəniyyətlərinin mənşəyi ilə bağlı fərqli fikirlər söylənmişdir. Sovet tədqiqatçıları Cənubi Qafqazın əkinçilər tayfalarının Şimali Mesopotamiyadan gəldiyini söyləmişdir (15, c. 407). Hazırda tədqiqatçıların bir qismi Cənubi Qafqazın Neolit mədəniyyətinin yerli Mezolit əsasında inkişaf etdiyini (30, p. 279-294), digərləri isə hazır gəkilə Şimali Mesopotamiyadan gətirildiyini söyləmişdir (7, c. 98). I Kültürdə aparılan araşdırmalar zamanı Xalaf tipli boyalı keramikanın aşkar olunması Mesopotamiya ilə əlaqələrin olduğunu təsdiq etməklədir (18, 159-160). Ancaq arxeoloji araşdırmalar Son Neolit dövründə Azərbaycanda yayılan Şumutəpə və Kültürə mədəniyyətlərinin Şimali Mesopotamiya mədəniyyətlərindən fərqli olduğunu göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Daş dövrünün bütün mərhələləri Alt Paleolitdən başlayaraq Mezolit dövründəkdə kosintisiz şəkildə öyrənilmişdir. Keramikasız Neolit indi-yədək aşkar olunmaması yaşayış yerlərinin kifayət qədər tədqiq olunmaması ilə bağlı olmuşdur.

Digər tərəfdən araşdırmalar Cənubi Qafqazın Yaxın Şərqlə əlaqələrinin tək tərəfli olmadığını, Cənubi Qafqaz mədəniyyətlərinin də Yaxın Şərqlə təsir etdiyini göstərir.

Son illər aparılan arxeoloji araşdırmalar Azərbaycanın Neolit dövrü mədəniyyətini inkişaf xüsusiyyətlərini öyrənməyə imkan vermişdir. E.ə. VI minilliyin ikinci yarısında Naxçıvan, Gəncə və Qarabağ bölgəsinin Neolit mədəniyyətində orta xüsusiyyətlər meydana gəlmişdir. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki Son Neolit dövrü yaşayış yerlərində aşkar olunan keramika məmulatının bir qismi basma na-

xışlılardan ibarətdir. Naxçıvantəpədə aparılan araşdırmalar bu tip keramikanın Naxçıvantəpənin Neolit dövrü təbəqəsi üçün də xarakterik olduğunu göstərir (Şəkil 4). Məlum olduğu kimi basma naxışlı keramika Şimal Qərbi İranda (İran Azərbaycanı) yayılan Dalmatəpə mədəniyyəti üçün xarakterikdir. Mesopotamiya və

İran mədəniyyətlərindən fərqli olan bu mədəniyyətin mənşəyi sübhəz ki, Cənubi Qafqazla, xüsusilə Azərbaycanla bağlıdır. Çünki bu regionda basma naxışlı keramikanın ən qədim nümunələri hələlik Qarabağ və Naxçıvan abidələrindən məlumdur.

Çadval 2

Naxçıvantəpə yaşayış yerindən götürülmüş karbon nümunələrinin analizinin nəticələri

№	Sampl ID	Sample	Radiocarbon Age (BP)	$\delta^{13}C$ (‰)	Date BC (95,4%)
1	NA-2019-1240	LTL19695A	6102±45	-23.2 ± 0.4	5209-4930BC
2	NB-2019-2277	LTL19694A	6028 ± 45	-22.1 ± 0.3	5038-4799 BC
3	NA-2019-1253	LTL19693A	5967 ± 45	-21.2 ± 0.4	4959-4725BC
4	NB 2019- 2278	LTL19696A	5951 ± 45	-30.8 ± 0.6	4941-4722 BC
5	NB-2017-2095	LTL17636A	5956 ± 45	-25.9 ± 0.5	4945-4722 BC
6	NA-2018-1165	LTL18624A	5724 ± 45	-20.3 ± 0.1	4686-4464 BC
7	NA-2018-1179	LTL18625A	5777 ± 40	-23.1 ± 0.5	4720-4529 BC

Fikrimizə görə, Cənubi Qafqazın zəngin xammal mənbələri, digər tərəfdən Qarabağ və Naxçıvanın bir-birinə yaxın coğrafiyada yerləşməsi Azərbaycanın cənub bölgələri ilə Şimal Qərbi İran (İran Azərbaycanı) arasında sıx əlaqələrin yaranmasına və bu bölgədə mədəniyyətlərin formalaşmasına önəmli təsir etmişdir.

Məlum olduğu kimi, Cənubi Qafqazda, xüsusilə Zəngəzur və Dərələyəz dağlarında zəngin xammal mənbələri vardır. Bunlar arasında qədim insanlar üçün ən önəmli mis və obsidian yataqları idi (13, c. 7-216; 9, c. 16-29). Şimal Qərbi İranda (İran Azərbaycanı) obsidian yataqları olmadığından (19, p. 107-118) bu bölgədə yerləşən qəbilələr Cənubi Qafqazın obsidian yataqlarından istifadə etmişlər. Qədim dövrdə obsidian Şimal Qərbi İranda (İran Azərbaycanı) əkinçilər tayfaları üçün önəmli olduğundan onlar Cənubi Qafqazla Yaxın Şərqlə əlaqələri arasında əlaqələrin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, Şimal Qərbi İranda (İran Azərbaycanı) yaşayış yerlərində istifadə olunan obsidianın 95%-i Naxçıvantəpədən 45 kilometr şimalda yerləşən Zəngəzur yataqlarından götürülmüşdür (24, p. 1956-1965). Araşdırmalar Naxçıvan və Qarabağın yaşayış yerlərində daha çox Zəngəzur və Göyhasar obsidianından istifadə olunduğunu

göstərir (12, c. 257-258). Analizlər göstərir ki, Mil düzünün yaşayış yerlərində obsidianın 33%-i, Muğanda Əlikömrəkəpəsində isə 85%-i Zəngəzurdan götürülmüşdür (12, c. 258). Şimal Qərbi İranda Xoş vadisi yaşayış yerlərində istifadə olunan obsidianlar başlıca olaraq Nemrut Dağ (15 adet) və Zəngəzurdan (8 adet) götürülmüşdür (20, p. 41-60). Dəvə Göy yaşayış yerində də Zəngəzur obsidianından istifadə üstünlük təşkil edir (21, p. 756-767). Naxçıvantəpədə istifadə olunan obsidianlar əsasən Göyçə (14 adet), Zəngəzur (16 adet) və Şərqi Anadolu (5 adet) götürülmüşdür. Şimal Qərbi İran, Mil düzü və Naxçıvanın Neolit və Eneolit yaşayış yerlərində istifadə olunan obsidianların analizi onların bir qisminin Şərqi Anadolu (5 adet) yerləşən Meydan Dağdan gətirildiyini göstərir. X.A. Məmmədovun verdiyi məlumatlara görə Mil düzünü yerləşən İsmayılbatpə yaşayış yerində Sarıqamış obsidianı da istifadə olunmuşdur. Araşdırmaların nəticəsi göstərir ki, Şimal Qərbi İran, Qarabağ və Naxçıvanın məskunlaşan qədim tayfaların ortaq nöqtəsi Cənubi Qafqazın xammal mənbələrindən istifadə edilməsi olmuşdur. Ehtimal ki, Naxçıvanın strateji baxımdan əlverişli mövqədə yerləşməsi obsidianın Urmiya hövzəsində yerləşən yaşayış məskənlərinə daşınması üçün önəmli rol oynamışdır. Qa-

rabağla Naxçıvan arasındakı əlaqələr etnoqrafik dəlillərlə təsdiq olunur. Şübhəsiz ki, Azərbaycanın cənub bölgələri ilə Urmiya hövzəsi arasındakı əlaqələr Dalmatəpə mədəniyyətinin formalaşmasını şərtləndirmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Alməmmədov X. Qarabağın arxeoloji abidələri toplusu, Bakı: Çar Art, 2016, 448 s.
2. Alməmmədov X.İ., Quluzadə N.V. Qarabağ neolit-eneolit kənd təsəvvüfatının apardığı arxeoloji tədqiqatların qısa hesabatı / Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar 2012. Bakı: Nafta-Press, 2013, s. 74-82
3. Baxşəliyev V., Quliyeva Z. Həşimova T., Mehbalıyev K., Baxşəliyev E. Naxçıvanlı uşağın yaşında arxeoloji tədqiqatlar, Naxçıvan: Əcəmi, 2018, 264 s.
4. Baxşəliyev V.V. Azərbaycan arxeologiyası, Bakı: Elm, 2007, 240 s.
5. Əliyev T.R., Helving B., Ricci A. Azərbaycan-Almaniya beynəlxalq ekspedisiyasının çöl tədqiqatlarının hesabatı / Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar 2012, 2013, Bakı: Nafta-Press, s. 335-341.
6. Həbibullayev O.H. Kültepe arxeoloji qazıntıları. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1959, 134 s.
7. Axundov T.İ. У истоков Кавказской цивилизации. Неолит Азербайджана. Шомутепе. Баку: Наука, 2012. 386 с.
8. Бахшалиев В.В. Исследование энеолитических памятников Сирабчайской и Нахчыванчайской долин / Problems of the Archaeology of the Caucasus and Near East. Neolithic-Late Bronze Age. Bakı, 2017, s. 108-121.
9. Бахшалиев В. Древняя металлургия и металлообработка на территории Нахчывана. Баку: Элм, 2005, 120 с.
10. Бахшалиев В.В. Новые энеолитические памятники на территории Нахчывана // Российская Археология, 2014, № 2, с. 88–95
11. Бахшалиев В.Б., Маро К., Бертон Р., Кулиева З. Археологические раскопки на поселении Кюльтепе / Problems of the Archaeology of the Caucasus and Near East. Neolithic-Late Bronze Age. Bakı, 2017, s. 26-41.
12. Бадальян Р. С., Кикодзе З. К., Коль Ф. Л. Кавказский обсиан: источники и

модели утилизации и снабжения (Результаты анализов нейтронной активации). Историко-филологический журнал, 1996, № 1-2, с. 245-264

13. Иссен А.А. К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе // Известия Государственной Академии Истории Массриальной Культуры. М.-Л., 1935, 120, с. 7-216

14. Гулиев Ф., Гусейнов Ф., Алмамедов Х. Раскопки неолитического поселения VI тыс. до н. э. на холме Гойтепе (Азербайджан) // Материалы международного симпозиума «Азербайджан – страна, связывающая восток и запад. Обмен знаниями и технологиями в период «первой глобализации» VII-IV тыс. до н. э.». Баку: German Embassy, 2009, С. 26-30.

15. Массон В.М. Средняя Азия и Древний Восток. Москва-Ленинград: Наука, 1964

16. Мусенбли Н. Вопрос происхождения Шомутепинской культуры в контексте новых раскопок. Сборник материалов международной конференции «Раннеземледельческие культуры Кавказа». Баку: Элм, 2012, с. 40-50.

17. Мунчаев Р.М. Кавказ на заре бронзового века. Москва: Наука, 1975, 476 с.

18. Нариманов И.Г. Культура древнейшего земледельческо-скотоводческого населения Азербайджана. Баку: Элм, 1987, 260 с.

19. Abedi A., Vosough B., Razani M., Bagherzadch K., Steiniger D., Ebrahimi G. Obsidian Deposits from North-Western Iran and first Analytical Results: Implications for Prehistoric Production and Trade // *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 2018, 18/2, p 107-118.

20. Abedi, A., Bahremandi P. R., Garavand A., Malekpour E., Razani M. Provenance of Prehistoric Obsidian Artifacts of Khoys Plain in NW Iran Using X-ray Fluorescence (XRF) Analysis // *Bastanshenasi Iran*, 2019, 9/21, p. 41-60.

21. Abedi A., Varoutsikov B., Chataigner Ch. Provenance of obsidian artifacts from the Chalcolithic site of Davia Göz in NW Iran using portable XRF // *Journal of Archaeological Science Reports*, 2018, 20, p. 756-767.

22. Badalyan R. S. - Harutyunyan A. A., Chataigner Ch., Le Mort F., Jacques Brochier J. E., Balasescu A. - Radu V., Hovsepian R. The Settlement of Akhnashen-Khatunarkh, A Neolithic Site in the Ararat Plain (Armenia): Excavation Results 2004-2009 // *TUBA-AR*, 2010, 13, p. 185-218.

23. Kiguradze T. Neolithische Siedlungen von Kvemo-Kartli, Georgien, München: Verlag C.H., 1986, 62 p.

24. Khademi N.F., Abedi A., Glascock M. D., Eskandari N., Khazace M. Provenance of prehistoric obsidian artifacts from Kul Tepe, northwestern Iran using X-ray fluorescence (XRF) analysis // *Journal of Archaeological Science*, 2013, 40. P.1956-1965.

25. Kushnareva K.Kh. Southern Caucasus in prehistory: Stage of Cultural and Socioeconomic Development from the Eighth to the Second Millennium B.C. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1997, 229 p.

26. Hamon C., Jalabadez M., Agapishvili T., Baudouin E., Koridze I., Messenger E. Gadachrili Gora: Architecture and organisation of a Neolithic settlement in the middle Kura Valley (6th millennium BC, Georgia) // *Quaternary International*, 2015, XXX, p. 1-16.

27. Harutyunyan A., Badalyan R., Chabot J., Chataigner Ch. Christidou R., Hovsepian R. The first farmers of the Araks valley: the formative stage of the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture / *The Araxes River in Late Prehistory Bridge or Border?* International Conference. (Lyon, 14-15 may 2019). Lyon, 2019, p. 11-12.

28. Lyonnet B., Guliyev F., Helwing B., Aliyev T., Hansen S., Mirskhulava G. Ancient Kura 2010–2011: the first two seasons of joint field work in the southern Caucasus // *Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 2012,44, p.1-190.

29. Mellaart J. The Neolithic of the Near East, London: Thames and Hudson Ltd, 1975, 154 p.

30. Nishiaki Y., Guliyev F., Kadowaki S. Chronological contexts of the Earliest Pottery Neolithic in the South Caucasus: Radiocarbon dates for Göytepe and Haci Elemenxali Tepe, Azerbaijan // *American Journal of Archaeology*, 2015, 119/3, p. 279-294.

31. Voigt M.M. Hajji Firuz Tepe, Iran: The Neolithic Settlement. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1983, 396 p.

Summary

Veli Bakhshaliyev

Features of the Neolithic culture of Azerbaijan

Research at the beginning of the XXI century on the territory of Azerbaijan revealed new findings related to Neolithic and Chalcolithic Age. The study of Kültepe I in Nakhchivan showed that it's the oldest Neolithic settlement in the South Caucasus. Despite the fact that the ceramic products of Kültepe I differ to a certain extent from the ceramics of the South Caucasus, including Azerbaijan, but in the second half of the VI millennium BC in the Neolithic culture of Nakhchivan, Ganja and Karabakh there appeared common features. A certain group of ceramic products of Neolithic settlements of Karabakh characterized with ceramics impressed ornament. A study of the Nakhchivan Tepe settlement shows that such ceramics are also characteristic of the ceramics of the Neolithic period of this settlement. As is known, ceramic with impressed ornament is typical of Dalma Tepe culture, which was spread in North-western Iran (Iranian Azerbaijan). It is undeniable that the genesis of this culture, which differs from the cultures of Mesopotamia and Iran, is related to the South Caucasus, and especially to Azerbaijan. The links between the southern regions of Azerbaijan and the Lake Urmia basin seem to have contributed to the formation of the Dalma Tepe culture.

Keywords: South Caucasus, Azerbaijan, Nakhchivan, Neolithic Age, Dalma culture, ceramics with impression ornament

Резюме

Вели Бахшалиев

Особенности неолитической культуры Азербайджана

Исследованиями в начале XXI века на территории Азербайджана выявлены новые находки, относящиеся к эпохам неолита и энеолита. Исследование Кюльтепе I в Нахчыване показало, что оно является самым древним неолитическим поселением в Южном Кавказе. Несмотря на то, что керамические изделия Кюльтепе I в определенной степени отличаются от керамики Южного Кавказа, в том числе и Азербайджана, однако во второй половине VI тысячелетия до н.э. в неолитической культуре Нахчывана, Гянджи и Карабаха появились общие особенности. Определенная группа керамических изделий неолитических поселений Карабаха характеризуется керамикой с вдавленным орнаментом. Исследование поселения Нахчывантепе показывает, что подобная керамика также характерна для керамики неолитического периода этого поселения. Как известно керамика с вдавленным орнаментом характерна для культуры Дальма Тепе, распространенной в Северо-западном Иране (Иранский Азербайджан). Несомненно, что генезис этой культуры, который отличается от культуры Месопотамии и Ирана связан с Южным Кавказом, а особенно с Азербайджаном. По-видимому, связи между южным регионом Азербайджана с бассейном озера Урмия способствовали формированию культуры Дальма Тепе.

Ключевые слова: Южный Кавказ, Азербайджан, Нахчыван, неолитический период, культура Дальма Тепе, керамика с вдавленным орнаментом

UOT 34

НИГЯР ГАСЫМОВА

*магистр Центра Судебной Экспертизы Министерства Юстиции АР,
специалист Конституционного Суда АР, Азербайджан
nikaaslanova@mail.ru*

РОЛЬ РЕАБИЛИТАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ

Ключевые слова: оправдание, возмещение вреда, уголовный процесс, реабилитация, органы, осуществляющие уголовный процесс.

Известно, что социальное назначение уголовного процесса обусловлено необходимостью борьбы с преступностью. При отсутствии преступности уголовно-процессуальное регулирование становится бессмысленным и беспредметным. Следовательно, первоначальным импульсом для функционирования органов расследования и суда служит наличие преступных нарушений закона и необходимость обнаружения и наказания виновных.

С точки зрения генезиса уголовно-процессуальной деятельности эта задача является основной и первоочередной. Она выполняет роль пускового механизма уголовного процесса. Но стоит процессу возникнуть, как сразу же перед органами расследования и судом появляется другая задача, которая по своей социальной значимости становится в один ряд с первой: не допустить привлечения к уголовной ответственности невиновного, не подвергать его неслаженному наказанию, реабилитировать пострадавшего в результате судебной или следственной ошибки.

Обе эти задачи неразрывно связаны, одна не может существовать без другой. Лишь при условии, когда уголовно-процессуальное регулирование учитывает одновременно обе задачи, а правоприменитель реализует их при выполнении каждого процессуального действия, уголовный процесс как особый вид государственной деятельности может достичь успеха.

Такое решение вопроса традиционно присуще процессуальной доктрине. Как указывал М. С. Строгович, "цель уголовного

процесса - установление истины по уголовному делу, установление и наказание совершившего преступления лица и ограждение невиновного человека от неосновательного обвинения и осуждения"[9, стр.40].

Но встречались и другие высказывания, в которых утверждалось, например, следующее: "В случае, когда к уголовной ответственности привлекается невиновный, задачи процесса не достигаются, несмотря на вынесение оправдательного приговора"[11, стр.16]. Конечно, это неверно. Истина в правосудии торжествует и тогда, когда невиновный реабилитирован, восстановлен в своем добром имени. Современные государства должны стремиться к тому, чтобы задачами их уголовного судопроизводства являлось быстрое и полное раскрытие преступлений, избявление виновных и обеспечение правильного применения закона с тем, чтобы каждый, совершивший преступление, был подвергнут справедливому наказанию и ни один невиновный не был привлечен к уголовной ответственности и осужден.

Закономерным итогом оправдательного приговора или прекращения уголовного дела судом по реабилитирующим основаниям является реабилитация подсудимого. Слово "реабилитация" происходит от латинского слова "rehabilitation", что означает "восстановление".

Несмотря на то, что данный термин в последние несколько десятилетий прочно вошел в лексикон правоведов, с тех времен, как он появился в латинском языке, он несколько изменил свое значение. Изначально